

„operatieve heekunde heeft aan de hand gedaan, van de eenvoudige „paracethese af tot de exstirpatie toe”. SIMON THOMAS gaf in het *Tijdschrift* van 1858 met zekere voldoening een „bijdrage tot de kennis van enkelvoudige eierstokgezwollen en haar behandeling”, waarin hij mededeelde hoe drie patiënten genazen na punctie en incisie per vaginam. Ook POLANO zegt nog in hetzelfde jaar: „Het openen van de buikholte met het snijdend werktuig om daarin aanwezige ziekelijke ontaardingten te verwijderen, schijnt, en misschien niet geheel ten onrechte, behalve in Amerika en Engeland, nog weinig voorstanders te vinden. Dit geldt vooral van de ovariëtomie. Bij de wijdloopige discussiën in de Académie de médecine te Parijs werd te nauwernood over ovariëtomie gesproken (die werd afgekeurd) maar bijna uitsluitend over injecties met jodiumtinctuur” (*Ned. T. v. G.* 1858).

De eerste ovariëtomie in Nederland werd gedaan den 13den Augustus 1864 door M. POLANO te Rotterdam.

DE DAGERAAD DER MODERNE PHARMACOLOGIE,

DOOR

Dr. E. C. VAN LEERSUM, *Hoogleraar te Leiden.*

Een gouden feest, zooals het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde* thans viert, lokt tot retrospectieve beschouwingen uit, en nu de Redactie er de gelegenheid toe biedt, maakt schrijver dezès van de geboden gelegenheid gaarne gebruik om een paar bladzijden aan de geschiedenis der geneesmiddelleer te wijden. Dat is te zeggen, hij wil slechts een gebeurtenis bespreken, die op de ontwikkeling der pharmacologie niet zonder invloed geweest is en, daar zij gelijktijdig met de geboorte van dit *Tijdschrift* plaats heeft gegrepen, wel verdient hier in herinnering te worden gebracht.

Dit samenvallen is natuurlijk niet meer dan toeval. De vooruitgang in een wetenschap pleegt geen rekening te houden met onze tijdsindeeling. Soms gingen jaren, eeuwen zelfs, voorbij, zonder dat van een noemenswaardige vordering iets te bespeuren viel. Dan weer volgden perioden, waarin de vooruitgang zulk een vlucht nam, dat hij het hart van den tijdgenoot met de stoutste verwachtingen vervulde. Maar van een gelijkmatige, gestadige ontwikkeling was nimmer sprake.

Wat de geneesmiddelleer betreft, voor haar waren een halve eeuw geleden de vooruitzichten allesbehalve gunstig. Het scheen wel of aan de toenmalige periode van stilstand nimmer een eind zou komen. Eeuwenlang had de therapie zich in een doolhof opgehouden, en het scheen wel alsof nooit een Theseus zou komen opdagen, om haar daaruit te verlossen.

Toen FRANCIS BACON de alarmklok luidde, om de natuurwetenschappen wakker te roepen en haar uit de kluisters der deductieve

methode te verlossen, — „he rang the bell”, dus noemt hij het, „which called the other wits together” — toen hield de geneeskunst zich op een afstand. Dit vroegrijpe kind, deze filia ante matrem, verloochende haar wetenschappelijke natuur, en beschouwde zich — haar naam geeft het reeds te kennen — als een *kunst*; in stede van wetenschappelijke grondslagen voor haar handelingen te leggen, ging zij panaceeën zoeken en levenselixirs brouwen, hetgeen met het oog op den nood, waarin de menschheid verkeerde, veel winstgevender scheen.

Dit eigenwijze, met alle menschelijke ervaring spottend gedrag, gedijde haar evenwel tot schande. Haar levensloop vormt een lange reeks van misslagen en dwalingen, waaruit alleen sàtyrici voordeel getrokken hebben. En toen in het begin der vorige eeuw de door BACON geplante boom der kennisse vruchten begon te dragen, stond de geneeskunst met beschaamde kaken, en moest zij erkennen dat zij haar tijd grootendeels verbeuzeld had.

Geen wonder dat onder de heerschappij van de oppervlakkige en ruwe empirie de beste geneesmiddelen van hun bestaan geen oogenblik zeker waren.

De „goddelijke”, „wonderbaarlijke” kina, eertijds als een bijzonder blijk van Gods goedertierenheid geprezen, zou niettemin, wijl zij aan de te hoog gespannen verwachtingen niet beantwoordde, der vergetelheid zijn prijsgegeven, indien niet de kwakzalver TALBOR zich haar lot hadde aangetrokken.

Het voorschrijven van antimonium, waarmee Mme DE SÉVIGNÉ zoo hoog wegliep, kostte TURQUET DE MAYERNE bijna zijn vrijheid; maar de aanbeveling van een leek, kardinaal MAZARIN, was voldoende om het middel uit zijn honderdjarigen slaap te wekken.

Digitalis, het beste, volgens HUCHARD zelfs het éénige cardi tonicum van onzen artsenijschat, werd langer dan een eeuw tegen allerlei afwijkingen gebezigd, behalve juist die van het hart. In 1721 deed zij haar intrede in de Londensche pharmacopee, om echter spoedig daarop — in 1746 — daaruit weer te verdwijnen; en meer dan honderd jaar moesten er verlopen, voordat zij, dank zij de klassieke onderzoekingen van TRAUBE, in eere werd hersteld.

Een oogenblik scheen het alsof de geneeskunst uit het labyrinth geraken zou: dat was toen LOUIS, een der eminente vertegenwoordigers van de Fransche pathologisch-anatomische school, de statistiek te baat nam om de waarde der toenmalige therapeutische methoden te toetsen. Doch de vreugde was van korten duur; „l'art de grouper les chiffres” speelde ook hem parten. Dezelfde cijfers, die hem dienen moesten om het misbruik der aderlating te keeren, brachten BOUILLAUD er toe het aantal zijner „saignées coup sur coup” te verdubbelen.

Men gaf evenwel den moed niet op, zelfs niet nadat DOUBLE, door op het feit te wijzen, dat in de pathologie geen twee gevallen volkomen gelijk zijn, had doen gevoelen, hoe weinig voordeel de geneeskunst van de numerieke methode te wachten had.

Volgens GAVARET zou de kansrekening licht kunnen ontsteken, indien men slechts de voorzorg nam het ziekenmateriaal uit een en dezelfde klasse van bevolking te kiezen en dit te laten behandelen onder volkomen gelijke omstandigheden — in een aan alle eischen beantwoordend hospitaal derhalve — door artsen, die van hun diagnose geheel zeker waren. Immers niemand minder dan LAPLACE had het gezegd: . . . . pour reconnaître le meilleur des traitements en usage dans la guérison d'une maladie, il suffit d'éprouver chacun d'eux sur un même nombre de malades, *en rendant toutes les circonstances parfaitement semblables!*

Gemakkelijker gezegd dan gedaan in een tijd toen de physische en de chemische diagnostiek nog in de windselen lagen!

Het kan ons dus niet verbazen dat onder zulke omstandigheden een gevoel van moedeloosheid zich van de artsen meester maakte en zij ernstig aan een toekomst voor de pharmacotherapie begonnen te twijfelen. De wegens haar scepticisme beruchte Weener school uit het midden der vorige eeuw, heeft daartoe in niet geringe mate bijgedragen.

Niemand die de onmacht der geneeskunde zoo openlijk aan de kaak heeft gesteld als DIETL, de leerling van SKODA, van wien men vertelt dat geheel zijn pharmacotherapeutisch arsenaal uit aqua Laurocerasi bestond.

„So lange die Medicin eine *Kunst* ist, wird sie keine *Wissenschaft* sein;” zoo schreef hij in 1845 in het door ZEHETMAYER bestuurde *Zeitschrift der Gesellschaft der Aerzte zu Wien*; „so lange es *glückliche* Aerzte giebt, so lange giebt es keine *wissenschaftliche* Aerzte. Die Medicin ist eine Wissenschaft, die eine mathematische Grundlage hat, wie jede Naturwissenschaft; die Mathematik schliesst aber jede Kunst aus. Dass das Quadrat der Hypothense gleich ist den Quadraten der beiden Katheten, hierzu bedarf es keiner Kunst, sondern eines Beweises; dass eine Krankheit eine Pneumonie ist und keine Pleuritis, hierzu bedarf es ebenfalls keiner Kunst, sondern eines Beweises; und dass die Pneumonie *durch die Heilkunst der Natur* geheilt werde, und nicht *durch Nitrum*, dazu bedarf es ebenfalls keiner Kunst, sondern eines Beweises. Die Kunst hat einen bodenlosen, nie zu erspähenden Grund, sie wird mit dem Individuo, das sie übt, geboren, entwickelt und begraben; sie ist das Eigenthum eines Einzelnen, sie wurzelt im Gefühle und in der Phantasie. . . . .”.

Na aldus op de wonde plek gewezen te hebben, laat hij vermanend daarop volgen: „*Im Wissen und nicht im Handeln liegt also unsere Kraft!* Das Handeln muss sich aber aus dem Wissen entwickeln, wie die Frucht aus der Blüthe. Lassen wir erst die sämtlichen Naturwissenschaften sich vollständig entfalten und blühen, dann wird sich die praktische Medicin ganz ungezwungen als eine natürliche Frucht aus derselben entwickeln. . . . . Unsere bisherige Heilmittellehre ist ein Inbegriff von Sagen und Traditionen der Vorzeit, ausser aller Verbindung mit dem Principe der Wissenschaft. Unsere Heil-

mittellehre ist kein Ergebniss der Wissenschaft, sie ist nicht aus derselben entwickelt, ja sie geht derselben voraus. . . . . so lange unsere Pharmacologien am Krankenbette, d. i. *nach dem Erfolge*, werden ausgeheckt werden, werden sie aller wissenschaftlichen Grundlagen entbehren. . . . .”.

De scepticus vermoedde niet dat met het zoeken naar wetenschappelijke grondslagen zoo spoedig een aanvang zou worden gemaakt.

Want in het jaar 1856, ten naastebij het tijdstip, waarop ons *Tijdschrift* het levenslicht aanschouwde, zag een werk het licht, dat als het ware een aankondiging vormde van de lang verbeide dageraad op pharmacologisch gebied: ik bedoel RUDOLF BUCHHEIM's *Lehrbuch der Arzneimittellehre*.

De groote waarde van dit werk lag minder in de hoeveelheid der stof, dan wel in de wijze van indeeling. Kenmerkend voor de bedoeling van den schrijver is zijn verklaring dat het eer den titel van „Entwurf einer Wissenschaftlichen Arzneimittellehre” verdiende. BUCHHEIM kon met geen der tot dusver gevolgde systemen vrede hebben. Met het oude alphabetische niet, wyl hij daarin een openlijke bekentenis van onmacht zag. Met het natuur-historische niet, omdat daarin te veel rekening gehouden werd met de voor den pharmacoloog van ondergeschikte beteekenis zijnde uiterlijke kenmerken.

Een voorbeeld van zulk een systeem levert ROYLE's *Materia medica and therapeutics* (1847), waarin de schrijver zich uitslooft in minutieuse beschrijvingen van de natuur-historische kenmerken der pharmaka en aan hun physiologische werking slechts in geringe mate de aandacht schenkt. Aan de afkomst, de bereiding en het herkennen van opium bijvoorbeeld, wijdt hij niet minder dan achttien bladzijden, terwijl hij zich van de physiologische werking in een veertigtal regels afmaakt. Maar laat ik er tot zijn verontschuldiging bijvoegen, dat men in die dagen van de eigenlijke werking der pharmaka niet veel meer afwist dan de candidaat uit Molière's *Malade imaginaire*, die op de vraag: „Quare opium facit dormire?” niets beters wist te antwoorden dan: „Quia est in ea vis dormitiva”!

Geen wonder dat dergelijke werken voor de artsen niet bijster aantrekkelijk waren, en de colleges in de geneesmiddelleer evenmin. CHARLES DARWIN heeft zich daaromtrent eens laten ontvallen, dat hij zich geen vervelender en droger zaak wist te herinneren.

Het zoogenaamde therapeutische systeem bood, op het oog ten minste, meer aantrekkelijks en den arts althans eenig gemak. Maar het was juist dit systeem, waarvan de wetenschap het minst heil kon verwachten, daar het zich alleen richtte naar het eindeffect der middelen bij den zieke en de pharmacologische werking geheel over het hoofd zag.

Beter was BUCHHEIM te spreken over het stelsel dat op de chemische eigenschappen steunde, want het was zijn scherpzienenden blik niet ontgaan dat de chemische constitutie bij de reacties tusschen schei-

kundig agens en organische materie een belangrijke rol spelen moest. Maar toch, geheel voldoen kon het hem niet, daar vele eigenschappen, die terecht de aandacht van den chemicus trekken, den pharmacoloog minder belang inboezemen.

Hij koos dus een anderen weg, die, daar hij geheel in de lijn der inductieve methode lag, beter dan eenige andere, tot het gewenschte doel kon leiden. Hij begon met de bijzondere pharmacologische eigenschappen der medicamenten na te vorschen en bezigde deze, wanneer zij overeenstemden, tot het opbouwen van verschillende groepen. Het spreekt van zelf, de gebrekkige stand der pharmacologische kennis in aanmerking genomen, dat in zijn systeem een aantal hiaten openbleven, die voorloopig niet konden worden aangevuld. BUCHHEIM was zich daarvan zeer wel bewust. Een vrij groot aantal stoffen was door hem zelf onderzocht, bijv. oleum crotonis, oleum ricini, folia uvae ursi, radix filicis maris, cortex granati radiceis, cortex mezerei, maar wat de groote meerderheid betreft, moest hij zich op gegevens van anderen en op onvolkomen analyses verlaten. Doch dat deed er minder toe; de aard van systeem door hem terecht — althans van het standpunt van den pharmacoloog — het natuurlijke genoemd, liet toe dat het ontbrekende geleidelijk kon worden aangevuld, zonder dat daardoor het stelsel geweld aangedaan werd.

Het werk van BUCHHEIM heeft zijn doel niet gemist. Zijn systeem heeft den stoot gegeven tot een lange reeks van onderzoekingen, welke ten doel hadden, het wezen van de veranderingen, die de functies der organen onder den invloed van de pharmaka ondergaan, nader te leeren kennen. En hoewel dit raadsel nog verre van ontsluiterd is, toch is, sedert het oogenblik dat BUCHHEIM's boek verscheen, reeds zeer veel bijeengegaard dat tot richtsnoer van onze therapeutische handelingen kan dienen. Scientia est potentia! Moge de therapie deze gulden spreuk nimmer meer uit het oog verliezen!

DE MILITAIR GENEESKUNDIGE DIENST

VOOR VIJFTIG JAAR EN THANS,

DOOR

TH. A. QUANJER, *arts en oud-officier van gezondheid
te Rijswijk (Z.-H.).*

In het begin der vorige eeuw werd aan de academies te *Leuven* en *Leiden* aan eenige jongelieden de gelegenheid verschaft, om te worden opgeleid tot Off. v. Gez.

Op den duur scheen deze wijze van recruteering niet te voldoen aan de behoefte; want bij Koninklijk besluit van den 30sten Maart 1822 werd, „ten einde op meer doelmatige wijze een meer éénvormig